

Nationalisme, in: *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, nr. 3, Studie- en Documentatiecentrum Oorlog en Hedendaagse Maatschappij (SOMA), 1998, 412 p.

De herleving van de Vlaams-Belgische tegenstelling na de bevrijding: communautair of ideologisch?

Het SOMA, het Studie- en Documentatiecentrum Oorlog en Hedendaagse Maatschappij, heeft als nummer 3 van zijn *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis* een lijvige bundel over *Nationalisme* uitgebracht.¹ Hij omvat zeventien artikels over diverse aspecten van natievorming in België. De auteurs zijn specialisten die uitvoerige studies op hun naam hebben, en meestal brengen zij daaruit in een twintigtal bladzijden een synthese die bijzonder verhelderend is. Zo Lieve Gevers over *Kerk en natievorming in België, 1830-1940* waarin ze ook uitvoerig de kerkelijke houding tegenover de Vlaamse beweging behandelt; Bruno De Wever over *Groot-Nederland als utopie en mythe*, in feite als instrument van een anti-democratische politiek; Gita Deneckere over *Straatmanifestaties als graadmeter voor groepsgevoel*, maar ook voor de Vlaamse verdeeldheid en het gebrek aan identiteit; of wijlen Guy Vanschoenbeek over *De Belgische Werkliedenpartij en haar verhouding tot het 'vaderland België', 1885-1940*. Louis Vos die in Leuven sinds jaren 'Nationalism in European History' doceert, balde de vrucht van zijn ervaring samen in een glashelder overzicht met een beoordeling van de internationale theorievorming door sociologen en historici, onder de titel *Nationalisme: Reflecties van een historicus*.

Sommige bijdragen hebben niet hetzelfde synthetisch karakter, maar verdienen een bijzondere vermelding om hun vernieuwende inhoud. Zo de kritiek van Chantal Kesteloot op het boek van Philippe Destatte dat in 1997 verscheen bij het Institut Jules Destrée: *L'Identité wallonne. Essai sur l'affirmation politique de la Wallonie (XIX-XXèmes siècles)*. Destatte heeft de Belgische taalkwestie als "destructrice d'identité pour les Wallons" onder het tapijt geveegd, omdat hij niet de Franse Gemeenschap maar het Waalse Gewest wil promoten. Het artikel van Kesteloot over *Le cheminement difficile de l'identité wallonne* moet, zowel als het propagandistisch maar zaakrijk boek van Destatte, worden gelezen door de historici van de

1. De bundel is gedateerd november 1997, maar verscheen pas in 1998.

Vlaamse beweging, omdat de Waalse en de Vlaamse beweging zichzelf en mekaar gevormd hebben in hun onderlinge strijd.

Vernieuwend is ook de bijdrage van Pieter Lagrou over *Oorlogsslachtoffers en verzetsveteranen en de nationale kwestie, 1945-1958*, die we hier als uitgangspunt nemen en waarrond we enkele andere bijdragen zullen vermelden. Lagrou wil “*het gangbare, karikaturale beeld ontkrachten*” dat over de vaderlandslievende verenigingen is gegroeid. “*In de plaats van obstinate Vlaamsvijandigheid overheerste hier, vanaf de allereerste na-oorlogse jaren, een scherp bewustzijn van de nationale problematiek en een bereidheid tot openheid en verzoening, die echter niet opkon tegen het rabiate anti-belgicisme van de radicale vleugel van de Vlaamse beweging.*” Lagrou steunt zich hiervoor op het archief van de Nationale Confederatie van Politieke Gevangenen, die de meest representatieve en actieve organisatie was, met in haar schoot het Comité voor Actie en Waakzaamheid en diens opvolgers, het Comité d’ Appel au Pays en de Actie Raad van de Weerstand. Hij wijst erop dat in dit milieu de leeuwenvlag en de Waalse haan werden verbonden met de Belgische driekleur, en dat pogingen werden ondernomen om de IJzerbedevaarten en de IJzertoren samen met het monument van Breendonk in een Belgische synthese op te nemen. Ten tweede vermeldt hij dat het verzet tegen de gratiëring van veroordeelde collaborateurs eerder uitging van Vlaamse dan van Waalse weerstanders en dus stoelde op de links-rechts-tegenstelling in plaats van een Vlaams-Waalse tegenstelling.² Tenslotte benadrukt hij dat de huidige ‘Vlaamse’ herinnering aan de oorlog, getekend door solidariteit met ‘de slachtoffers van de repressie’, pas laat in bredere kringen is doorgedrongen, na “*de ‘vernedering’ van de Vlaamse opinie in de koningskwestie en de verbittering om de oppositiekur van de Vlaamse katholieken in de tweede helft van de jaren vijftig*” (p. 144).³

Lagrou heeft hier een belangrijk thema aangewezen, dat het verdient uitgediept te worden. Daarbij kan zijn artikel als vertrekpunt dienen. Dat de communautaire

2. “*Zoals blijkt uit het voorgaande, vormden Vlaamse verzetsmilieus voor de hele periode van de bevrijding tot de grote amnestieacties aan het einde van de jaren vijftig de harde kern die elke afzwakking van de repressie afwees en de hoofdzakelijk Franstalige initiatieven voor vergevingsgezindheid blokkeerde. Hun onverzoenlijkheid sproot voort uit het gevoel van bedreiging en isolement dat zij in de na-oorlogse jaren ervoeren. Anders dan in het Waalse landsdeel vonden oud-incivieken in Vlaanderen bij hun terugkeer in de maatschappij aansluiting bij een katholieke Vlaamse beweging die de ideologische keuzen uit het verleden niet had afgezworen. Meer nog dan de politiek van vrijlating en gratiëring, waren veel leden van de organisaties van oud-verzet en vervolgingslachtoffers begaan met de reïntegratie in overheidsdienst van door burgerlijke of professionele epuratie getroffen ambtenaren*” (p. 156).

3. Dit derde punt ontkracht dan wel gedeeltelijk de formulering van het tweede punt, zoals weergegeven in de vorige noot. De “*onverzoenlijkheid*”, “*van de bevrijding*” af, kan toch niet verklaard worden door de ontwikkeling bij de katholieken na de troonsafstand in 1950 en hun oppositiekur in 1954-1958.

tegenstelling in dit land in zeer belangrijke mate gevormd werd door de ideologische en politieke tegenstelling tussen links en rechts, is evident. De godsdienst en de vrijzinnigheid, met hun respectieve politieke partijen, hebben zich al in de loop van de negentiende eeuw elk meester gemaakt van een van beide taalgroepen in België, en hun nationaal bewustzijn gekenmerkt. Vlaams werd geïdentificeerd met katholiek, Waals met vrijzinnig en antiklerikaal. Daarbij werd aan weerszijden een karikaturaal beeld gevormd, dat inderdaad in brede kring gangbaar werd. We hebben er in dit tijdschrift op gewezen hoe Gaston Eyskens in zijn *Memoires* het Kamerdebat van 28 mei 1946 over de dynamitering van de IJzertoren bewust voorstelde als een Vlaams-Waals debat, terwijl het in feite ging om rechts tegen links. De Antwerpse socialist Huysmans was er de scherpste hekelaar van het fascistische landverraad op de bedevaarten, en de CVP-er uit Charleroi Jean Duvieusart, de latere wallingant, verdedigde de bedevaarten samen met Vlaamse partijgenoten. Ook op andere plaatsen in zijn *Memoires* identificeerde Eyskens herhaaldelijk Vlaams met katholiek-flamingantisch, volgens een patroon dat gebruikelijk was in zijn kring.⁴

Het is de vraag of Lagrou niet de tegenovergestelde karikatuur opbouwt, wanneer hij beweert dat in 'de' vaderlandslievende kringen een 'scherp' bewustzijn van de nationale problematiek 'overheerste', evenals een bereidheid tot 'openheid en verzoening'.

Verzoening met wie? Zeker niet met gewezen collaborateurs, dat blijkt overduidelijk uit zijn artikel. Louis Kiebooms die na vijf jaar verblijf in Duitse gevangnissen en kampen zulk een verzoening nastreefde,⁵ kreeg daarom al in 1948 een blaam van de Confederatie van Politieke Gevangenen (p. 158). De Confederatie stelde zich heel duidelijk op als ondersteuner van de linkse regeringen die een brede en harde strafrechtelijke bestraffing en administratieve zuivering aankondigden, en als open tegenstander van alle CVP-ministers van Justitie, omdat die eerder een verzoening met de gestraften nastreefden. Bij de verkiezingen van februari 1946, die grotendeels rondom dit thema en de ermee verstrengelde koningskwestie waren uitgevochten, had de CVP 62% van de Kamerzetels behaald in Vlaanderen. In 1950 zou daar 72% van de bevolking 'ja' stemmen in het koningsreferendum, waarbij van linkse zijde een ja-stem werd afgewezen als een verzoening met de collaborateurs.

Openheid waarvoor? Voor een democratische, Belgisch-gezinde Vlaamse beweging zoals Kiebooms die beleed, maar dan met uitsluiting van de problemen van

4. L. WILS, De aanloopperiode van Gaston Eyskens, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 53, 1994, nr. 2, pp. 123-130.

5. Lagrou besteedt ruim drie bladzijden aan "het geval Kiebooms". Zie over hem G. HEYLEN en B. HEYLEN-KIEBOOMS, *Louis Kiebooms. Christen-democratisch journalist en politicus*, Antwerpen, 1995.

repressie, epuratie en koningskwesitie? De “vaderlandslievende verenigingen” zouden in dat geval met hun groot moreel gezag hebben kunnen protesteren tegen de grove overtredingen, met name onder linkse ministers en regeringen, van de taalwetgeving, die essentieel was voor de verzoening van de Vlaamse beweging met België. Het blijkt integendeel dat zijzelf in hun eigen werking het Nederlandstalige karakter van Vlaanderen niet erkenden.

Hetzelfde was waar voor de bredere “vaderlandslievende kringen” waar Lagrou soms over spreekt. De Cercle des Officiers de Réserve d’Anvers waakte erover dat zijn leden in het maandblad geen woord Nederlands zouden moeten lezen: elk artikel, en tot het kleinste verslag of bericht toe, werd ook in het Frans opgenomen. Richard Boijen wijst er in zijn artikel *Het leger als smeltkroes van de natie?* op dat de legerleiding en de officierenkringen tijdens en na de oorlog de hand lichten met de taalwetgeving (pp. 69-70). Alain Collignon vermeldt in *La Belgique, une patrie d’anciens combattants?* dat de bladen van de oud-strijdersverenigingen “partageaient avec les militants wallons un certain nombre de rejets communs, de l’antiflamingantisme à la germanophobie” (p. 136).

Lagrou vermeldt zelf dat een Waalse Unie van politieke gevangenen al in 1947 complexloos kon worden opgericht, terwijl twee jaar later een afzonderlijke vergadering van de Vlaamse politieke gevangenen nog omstandig moest gelegitimeerd worden (pp. 144-145). Was het gebruik van de haan en de leeuw naast de driekleur in 1952, “broederlijk verenigd tegen amnestie” (p. 147), echter niet veel meer een teken van openheid naar en verzoening met de Waalse beweging, dan met de Vlaamse? Lagrou verbergt namelijk niet dat het meestal bij de acties van “het verzet” minstens evenzeer tegen de CVP-ministers of CVP-regering ging als tegen amnestie of gratieverlening.

Lagrou spreekt over “het rabiate anti-belgicisme” van de radicale vleugel van de Vlaamse beweging. Hugo Schiltz noemde in de Senaat op 2 juni 1993 “de drang om revanche te nemen” die leeft bij een deel van de Vlaamse bevolking, de grootste bedreiging voor het voortbestaan van België. Max Wildiers schreef dat de repressie de oorzaak was dat “er bij zovelen een haat kon groeien, die door niets te genezen is.”⁶ Het woord ‘rabiaat’ mag hier dan gepast zijn, echter alleen op voorwaarde dat het ook op de andere kant wordt toegepast, waar dat nodig is. Lagrou spreekt met geen woord over de communistische en de wallingantische stuwingsinzake repressie en epuratie. (Ik zwijg nog over de ‘normale’ partijdigheid die in zulke aangelegenheden onvermijdelijk was en is en uiteraard bij alle partijen voorkwam).

Mogelijk om haar antivaderlandse en antigeallieerde houding van 1939 tot 1941 te doen vergeten, en zeker om haar eigen machtspositie zoveel mogelijk uit te

6. In *De Standaard der Letteren* van 3 april 1981, bij een bespreking van *Uit de dagboeken van Ernest Claes*.

breiden, nam de communistische partij een wraakzuchtige houding aan waarop Lagrou zijn kenmerking 'rabiaat' zou moeten toepassen. Volgens de bijdrage van José Gotovitch en Rudi Van Doorslaer over *Les communistes et la question nationale, 1921-1945*, bevestigen de recent vrijgegeven archiefstukken uit Moskou, dat de wisselingen in de houding van die partij vanuit Moskou gedicteerd werden. Dat zal ook wel het geval geweest zijn met de weigering om te ontwapenen in 1944 en met de zogenaamde straatrepressie in dat jaar en opnieuw in mei-juni 1945. Pas in januari 1945 kregen de communisten in Frankrijk uit Moskou de richtlijn om het wettige gezag te erkennen, nadat Winston Churchill in december 1944 hun pogingen tot machtsgreep had aangeklaagd.⁷ Ook in Frankrijk probeerden de communisten iedereen weg te zuiveren, die niet bij hun meelopers aansloot.⁸ In de wallingantische beweging La Wallonie libre werd in mei 1943 voorgesteld om alle unitaristische tegenstanders te discreditieren als fascistisch, "*pour les dénoncer à temps opportun à la vindicte populaire.*"⁹ Dus om het middel dat men tegen de Vlamingen en de koning gebruikte, ook op de andere tegenstanders toe te passen. We weten hoezeer dit door de Waalse beweging nog na de bevrijding in de praktijk werd gebracht tegenover de Vlamingen; het dagblad *Le Gaulois* werd erom geschorst. Ook bij wallinganten kan hebben meegespeeld dat ze zich wilden ontdoen van hun onvaderlandse reputatie als objectieve bondgenoten van Duitsland en van Vichy-Frankrijk.¹⁰ Lagrou heeft evenwel aangetoond dat de onverzoenlijkheid vooral van Vlaamse verzetsgroeperingen zou uitgaan.

Aan de tegenovergestelde kant stond er niet alleen het antibelgicisme. Patrick Pasture besluit zijn uitstekend overzicht van de *Regionale oriëntaties in de christelijke arbeidersbeweging* met een behandeling van het thema dat ons hier bezig houdt. De aansluiting van een deel van de Waalse christen-democratie bij de Waalse beweging gaat gedeeltelijk terug naar de scheuring in het ACV in 1940 toen, in tegenstelling tot de Walen, een meerderheid van de Vlamingen tijdelijk in de Unie van Hand- en Geestesarbeiders stapte. "*In 1945 was er in Wallonië trouwens een sterke identificatie met het Verzet, een algemeen Waals verschijnsel. Dat was veel minder het geval in Vlaanderen, waar men zich echter wel verbonden voelde met het koningshuis, wat tevens een identificatie met de Belgische staat inhield...* In

7. J. GOTOVITCH, P. DEWIT, J.M. DEWAELE, *L'Europe des communistes*, Bruxelles, 1992, p. 158.

8. "1944 21 Août. Devant le comité central réuni au siège du Parti communiste, Jacques Duclos, secrétaire général intérimaire, fixe la stratégie à adopter et plaide pour une épuration tous azimuts, n'épargnant que les communistes et leurs compagnons de route. Une première liste circule déjà." P. ASSOULINE, *L'Épuration des intellectuels*, Bruxelles, 1996.

9. M.F. GIHOUSSE, *Mouvements wallons de résistance mai 1940-septembre 1946*, Charleroi, 1984, pp. 83-84.

10. M.F. GIHOUSSE, *Mouvements wallons [...]*, pp. 92 en 105-106. Zie ook het artikel van CH. KESTELOOT, [...], pp. 195-196.

het verlengde van (de koningskwestie) bestond er in de ogen van de christelijke arbeidersbeweging in Vlaanderen overigens geen tegenstelling tussen solidariteit met de getroffen en de repressie en Belgische loyaliteit. Anders dan de Vlaams-nationalisten identificeerde de beweging zich niet met de collaboratie, die zij niet goedpraatte – al zag zij geen graten in een zekere accommodatie met de bezetter, integendeel, en zij deelde tot op zekere hoogte de Vlaams-nationalistische mythe waarbij de Vlaamse collaborateurs als idealisten werden voorgesteld die de gerechtvaardigde belangen van Vlaanderen voorop hadden gesteld. De christelijke arbeidersbeweging verzette zich tegen een overdreven harde repressie” (pp. 234-235).

De genuanceerde houding die Pasture hier aan de arbeidersbeweging toeschrijft, was die van het grootste deel van de katholieke zuil in Vlaanderen. Invloedrijke flamingantische kringen binnen die zuil namen evenwel een radicalere houding aan. Dat blijkt duidelijk uit het beginselakkoord dat op 29 april 1948 in een contactcommissie werd gesloten tussen het dagblad *De Nieuwe Gids* en de vereniging De Schakel die de koers bepaalde van *De Standaard*. Men hoopte op basis van dit akkoord op de mogelijkheid tot samenwerking van beide groepen aan één Vlaams katholiek dagblad, wat dan mislukt is.

Punt vier van de vijf beginselen waarop de eengemaakte krant zou steunen, luidde: *“De spoedige liquidatie van de repressie en de epuratie dient met kracht te worden nagestreefd. Dat hiertoe maatregelen van algemene aard dienen getroffen, wil men tot een gezonde nationale verzoening komen, kan niet aan betwisting onderhevig zijn. – De geest die bestaat in het stelselmatig verdachtmaken van alwie in het bezette land verantwoordelijkheden gedragen hebben en die eigen fouten farizeïsch zoekt te verbergen en te loochenen, moet aan de kaak gesteld worden en bestreden. Hierbij dient geijverd voor een herstel van het begane onrecht.”*¹¹

Deze tekst dateert van vóór de vernedering van de Vlaamse opinie door de afloop van de koningskwestie, en van vóór de oppositiekur van de katholieken in 1954-1958. Enkele leden van De Schakel hadden in het bezette land grote verantwoordelijkheid gedragen: secretaris-generaal Emile De Winter en de waarnemend burgemeester van Antwerpen Leo Delwaide. Max Wildiers' broer was een VNV-oorlogsgouverneur van de provincie Antwerpen geweest. Jozef Uytterhoeven was als studieprefect van het atheneum van Deurne in mei 1945 geschorst, op klacht van leden van het Onafhankelijkheidsfront, die toen met geweld nog zes leraars uit het atheneum verwijderden; de overheid had hem niet in zijn functie kunnen

11. Op 7 mei 1948 stuurde Jef Deschuyffeleer deze tekst, opgesteld door de contactcommissie onder voorzitterschap van Mgr. Cruysberghs, aan Frans Van Cauwelaert; Familiepapieren Van Cauwelaert, Brasschaat. Over De Schakel en de verhouding tussen *De Standaard* en *De Nieuwe Gids*: G. DURNEZ, *De Standaard. Het levensverhaal van een Vlaamse krant 1914-1948*, Tielt, 1985, pp. 485-559.

herstellen zodat hij voortijdig was gepensioneerd en nadien de administratieve leiding had van de redactie van *De Standaard*.¹²

Toch denk ik dat geen van de leden van De Schakel, laat staan van de verantwoordelijken van *De Nieuwe Gids*, mag worden verdacht van “*rabiaat anti-belgicisme*”. Wel hebben ze allen vermoedelijk de communisten beschuldigd van het farizeïsch loochenen van hun eigen optreden van 1939 tot 1941, en “*het verzet*” van het leugenachtig opdrijven van zijn effectieven tot meer dan 200.000 erkende weerstanders. “*L'énormité de ce chiffre*” wordt door Alain Colignon aangestipt (p. 118).

Waar lag het verschil tussen *De Nieuwe Gids* en *De Standaard*? Dat de *Gids* de anti-Belgische instelling en de fascistische collaboratie van het vroegere Vlaams-nationalisme veroordeelde, wat *De Standaard* weigerde te doen. Zoals priester Cyriel Coupé (Anton Van Wilderode) schreef in het eerste nummer van de *Standaard der jeugd*, op 6 november 1947: “*Wij zullen nooit het verleden verloochenen. Wij hebben de moed al wie voor Vlaanderen offerde en streed, al wie het goed meende met ons volk met ere te belijden.*”¹³

Lagrou heeft het zeker bij het rechte eind, wanneer hij beklemtoont dat de Vlaams-Belgische tegenstelling grotendeels een rechts-linkse tegenstelling was. Bart De Wever legt er in zijn artikel over *Het Vlaams-nationalisme na de Tweede Wereldoorlog*, de nadruk op dat ook binnen de Volksunie “*traditionalistisch, radicaal-rechts en emotioneel anti-Belgisch*” een eenheid vormden, zodat een scheuring onvermijdelijk zou worden wanneer in de jaren zestig een vernieuwende en pluralistische strekking de overhand kreeg in de partij (p. 289-290).

Het thema dat Lagrou heeft aangesneden is van kapitaal belang voor de Vlaamse natievorming. Het verdient om uitvoeriger en veelzijdiger te worden onderzocht dan Lagrou heeft kunnen en willen doen.

LODE WILS,

GRAAF DE GRUNNELAAN 14, B-3001 HEVERLEE

12. L. DEBAENE, Uytterhoeven, Jozef, in: *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, 1975, p. 1706. AMVC, Papieren Frans Van Cauwelaert, VB 96, Nota van Jozef Uytterhoeven, 2 juni 1945. Van 1952 tot 1958 was de auteur van dit artikel studiemeester in het atheneum van Deurne; tijdens de speeltijd vergaderden toen de rechtse leraars in het leraarslokaal, de linkse in het secretariaat. Die kloof ging niet terug tot 1950 of 1954-1958, maar tot de genoemde gewelddaden in het atheneum in mei 1945, toen ook de woningen van Ernest Claes, Florimond Grammens en anderen werden vernield door het communistisch geleid ‘verzet’.

13. G. DURNEZ, *De Standaard. Het levensverhaal van een Vlaamse krant. Van 1948 tot de VUM*, Tielt, 1993, pp. 85-87. Vgl. G. DURNEZ, in: *De Standaard*, 20 juni 1998.